

6. *Stopford J. M., Dunning J. II. Multinationals: Company Performance and Global Trends.* — L., 1984.

ІНТЕГРАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

А. М. Поручник,

д-р екон наук, професор КНЕУ

Л. Л. Антонюк,

д-р екон. наук, доцент КНЕУ

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Домінуючою тенденцією розвитку світового господарства на рубежі ХХ—ХХІ століть стала його глобалізація, багатовимірний прояв якої виявляється через зростання масштабів та динамізацію міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інформації, технологій. З одного боку, це викликає максимальне зближення національних економік, їхнє взаємопереплетіння і навіть зрощення, а з другого — посилення міждержавних та міжблокових протиріч та посилення конкурентної боротьби між суб'єктами міжнародних економічних відносин на регіональному, субрегіональному та глобальному рівнях. Загострення міжнародних суперечностей та диверсифікація форм і методів конкуренції на світових ринках обумовлені, насамперед, нерівномірністю економічного та соціального розвитку, який проявляється в диспропорційності розвитку не тільки окремих країн, але й регіонів та галузей через різношвидкісне нагромадження капіталу. Незважаючи на зусилля світових та міждержавних регулятивних інституцій щодо пом'якшення та усунення міжнародних суперечностей, досягти гармонізації інтересів різних суб'єктів міжнародних економічних відносин не вдається і конкурентні сутички між ними періодично спалахують з новою силою. За цих умов формування та реалізація ефективних конкурентних стратегій міжнародними компаніями та державами заради забезпечення свого високого конкурентного статусу є пріоритетним завданням у міжнародній політиці практично всіх розвинених країн світу.

Жорстка і неослабна конкурентна боротьба на глобалізованих ринках з високим ступенем представництва різних суб'єктів потребує від України, яка намагається стати гравцем на світовому економічному поприщі, досконалого знання правил цієї гри, розробки довгострокової зваженої стратегії виходу на світові ринки та, головне — застосування ефективних механізмів утвердження, закріплення й утримання на них стійких позицій. Необхідною передумовою успішної реалізації Україною такої концепції зовнішньоекономічної діяльності є формування в країні потужного науково-технічного та економічного потенціалу, котрий спирався б на інноваційну основу, забезпечив би їй прорив на міжнародні ринки, насамперед, з високотехнологічною продукцією.

Про важливість інноваційного чинника в сучасному економічному розвитку свідчить, зокрема, той факт, що питома вага нових знань, які втілюються в товарах, технологіях, освіті, організації виробництва, в розвинутих країнах становить на сьогодні від 70% до 85% їх ВВП.

У другій половині 90-х рр. уряди майже всіх високорозвинених країн світу прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані, перш за все, на поширення нововведень. Були вжиті зусилля на формування структурних елементів і механізмів здійснення інноваційної політики. Так, США, Японія, країни ЄС, нові індустріальні країни сприяють інноваціям на основі використання інструментів економічної, інвестиційної, кредитної політики, а також із допомогою створення організаційних умов для швидкої комерціалізації новинок (широке використання податкових і амортизаційних пільг, правовий захист інтелектуальної власності, сприяння міжнародному науково-технічному співробітництву, підтримка інноваційних проєктів тощо).

Інноваційна політика реалізується через формування Національної інноваційної системи (НІС), зорієнтованої на підвищення конкурентоспроможності національних підприємств, регіонів та країни в цілому. Під Національною інноваційною системою розуміємо сукупність державних, приватних, суспільних організацій та механізмів їх взаємодії, в межах яких здійснюється діяльність по створенню і оперативному поширенню нових знань та технологій (рис. 1). Отже, інновації — це наслідок функціонування комплексної системи, що має певну структуру.

Як відомо, основними елементами інноваційної системи є такі підсистеми: сфера НДДКР; освіта і професійна підготовка; інноваційна інфраструктура; корпорації та малий бізнес (виготовлення продукції та послуг); інституції правового, соціального та фінансового характеру; регіональні інноваційні системи; індустріальні кластери.

Основна функція інноваційних систем — виробництво нових знань, різного роду новинок та їх комерціалізація. НІС різних країн істотно відрізняються одна від одної, перед ними здебільшого ставляться неоднакові цілі. Проте загальна мета національної системи полягає в підвищенні рівня життя населення через:

- створення додаткових робочих місць у народному господарстві;
- збільшення обсягів наукомісткої продукції;
- підвищення освітнього рівня населення;
- розв'язання власних економічних і соціальних проблем за рахунок використання новітніх технологій.

Рис. 1. Сутність Національної інноваційної системи

На нашу думку, найуспішніше функціонують НІС в американській економіці. Високий рівень інноваційних переваг американських товаровиробників підтверджують рейтинги США (1-ше місце) у Звіті з міжнародної конкурентоспроможності за останні роки (2000—2003 рр.) та експертні оцінки Європейської Комісії. Повна економічна інтеграція, введення в обіг єдиної валюти дали можливість країнам ЄС закріпити своє становище на світовому ринку і підвищити свою конкурентоспроможність та зайняти найвищі місця серед ключових інноваторів світу.

Переорієнтація в останні роки стратегії економічного розвитку Європейського Союзу в сторону інноваційного вектору зумовлена принаймні трьома причинами: по-перше, формуванням глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах, яка передбачає економічне зростання країн, головним чином, за рахунок інтелектуалізації

факторів виробництва та потужного інноваційного потенціалу; по-друге, тривалим відставанням Західної Європи від США та Японії у сфері фундаментальних та прикладних досліджень і перспективних технологій; по-третє, розширенням Європейського Союзу на Схід, яке посилює регіональну складову цієї стратегії.

Слід зауважити, що основи інноваційного співробітництва країн Європейського Союзу було закладено ще в середині 80-х рр. через започаткування таких програм як «Евріка» та «Еспріт», які дозволили не лише координувати співробітництво країн ЄС за пріоритетними напрямками НДДКР та диверсифікувати джерела фінансування інноваційних розробок, але і використовувати наукові результати, отримані на національному рівні, в інтересах всього співтовариства.

Курс на подальше формування конкурентоспроможної інноваційної економіки було проголошено на самміті ЄС, що відбувся у 2000 р. в Лісабоні, а на початку 2002 р. в Барселоні Рада Європи сформулювала ряд конкретних завдань у сфері стимулювання інноваційного розвитку, реалізація яких стане можливою за рахунок збільшення до 2010 р. частки витрат на НДДКР в країнах ЄС з 1,9% до 3% ВВП через:

- зростання частки приватного фінансування;
- подальшу вертикальну і горизонтальну координацію інноваційної політики;
- створення єдиного Європейського дослідницького простору з врахуванням розширення Євросоюзу.

Пріоритетні напрямки цієї стратегії передбачають:

1. Створення інформаційного суспільства. Для цього передбачається розширити доступ до мережі Інтернет, поширювати використання інформаційних технологій серед навчальних закладів і компаній. Інтернет у перспективі має стати основним засобом для передачі інформації, різного виду угод, торгівлі. Для цього країни члени ЄС повинні розробити національні Плани Інформаційного Суспільства (Information Society Action Plans). Ці плани повинні відповідати розробленим Європейською Комісією ініціативам («e-Europe»), які передбачають стимулювання розвитку електронного бізнесу.

2. Сфера досліджень та інновацій. На НДДКР із 2002 по 2006 рр. планується витратити 17,5 млрд євро.

3. Завершення формування Єдиного Ринку (Single Market) послуг та промисловості. Завершення формування спільного повітряного простору. Лібералізація паливного сектору та

поштових послуг. Особлива увага приділяється підтримці малого та середнього бізнесу.

4.Об'єднання фінансових ринків. Передбачається розробити План Функціонування Венчурного Капіталу (The Risk Capital Action Plan) та План Функціонування Фінансових Послуг (The Financial Services Action Plan) до 2005 р. Об'єднавши європейські фінансові ринки, зосередити увагу на інвестуванні. Використовуючи світовий досвід утворення джерел венчурного капіталу, стимулювати вкладення пенсійних фондів, страхових компаній та інше.

5.Підтримання підприємництва. Особлива увага приділяється фінансуванню та всебічній підтримці інноваційних малих та середніх підприємств (SME) на ранніх етапах бізнесу (start-up).

6.Вдосконалення соціальної політики. На основі Планів зайнятості (Employment Action Plan) передбачається підвищити показники зайнятості (60% для жінок і 50% для зайнятих у віці 55—64 років), зменшення частки не кваліфікованої праці у віці 18—24 років.

7.Розвиток довкілля. Включає такі основні пріоритети: зміна клімату, здоров'я людини, корисні копалини.

Таким чином, наслідком реформ передбачаються високі темпи економічного зростання, висока зайнятість населення та якість його життя, що, в підсумку, зробить країни ЄС найконкурентоспроможнішими в світі.

Науково-технічна політика ЄС реалізується через здійснення рамкових програм (з 1984 р.), в яких сформовані пріоритетні напрямки, вказані обсяги фінансування на певних етапах інноваційного циклу. З 2002 по 2006 рр. економіка країн ЄС надалі розвиватиметься відповідно до Шостої Рамкової програми, яка базується на таких принципах: концентрація в європейській дослідницькій сфері; забезпечення тіснішого контакту з окремими країнами і субрегіонами; посилення координації всіх науково-дослідницьких робіт.

Пріоритетні напрямки програми охоплюють інформаційні біотехнології, технології, багатофункціональні матеріали, космічні дослідження, усталений розвиток та відносини між громадянським суспільством і урядами. Принципово важливим є створення Європейського інноваційного простору, за допомогою якого розв'язуватимуться наступні проблеми: дослідження та інновації; людські ресурси й мобільність; дослідницька інфраструктура; наука й суспільство.

За даними Комісії ЄС, частка підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, складає 51% і перевищує аналогічний показник підприємств у сфері надання послуг (40%). Проте в останні роки відстежується тенденція зростання рівня інноваційності компаній сфери послуг. За статистичними даними, найвищого рівня інноваційної активності у промисловій сфері досягнуто в Ірландії (72%) та Німеччині (68%), найнижчий зафіксовано в Бельгії (32%), а у сфері надання послуг, відповідно, — в Ірландії (56%), Австрії (54%), Люксембурзі (53%) та Бельгії (14%).

Крім розширення фінансування особливої актуальності для ЄС набувають питання інституційного, організаційного та регулятивного забезпечення співробітництва країн в інноваційній сфері. Ці заходи узагальнено та сформульовано в документі під назвою «Інноваційна політика: сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії», затвердженому в березні 2003 року вищими керівними органами Євросоюзу.

Одним з основних напрямків реалізації даної політики є інституційні важелі, які вдосконалюються на національному рівні та набувають все виразнішого уніфікованого характеру. Підтвердженням цього є:

1. Утворення нових координаційних органів у сфері інноваційної політики. Ряд країн (Великобританія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, що займаються питаннями інноваційної політики. У Фінляндії та Іспанії під керівництвом Прем'єр-міністрів діють Ради з науково-технологічної політики, що несуть відповідальність за стратегію розвитку та координацію цієї політики з іншими державами ЄС.

2. Формування національних систем збору, обробки та передачі інформації з проблем інноваційних розробок та їх взаємодія з метою усунення розчленованості інноваційних комплексів країн.

3. Використання нового механізму прогнозування і розробки пріоритетів — «Передбачення» — для формування національної інноваційної стратегії. Його метою є визначення стратегічного напрямку розвитку інновацій для підвищення конкурентоспроможності країн.

Що стосується наднаціональних органів координації в даній сфері, то на рівні ЄС в 2002 р. відбулося об'єднання Рад з внутрішнього ринку і промисловості та Дослідницької ради в Раду з конкурентоспроможності, в рамках якої розглядаються

питання розробки, промислового впровадження та комерціалізації інновацій.

Важливою складовою інноваційної стратегії Євросоюзу є її інформаційна підтримка. З метою координації національних інноваційних політик вживаються заходи щодо збору, аналізу, оцінки і поширення інформації про стан інноваційної діяльності в країнах-членах і найбільш успішних прикладах інноваційної політики. До їх числа відносяться:

- тренди інновацій в Європі (поширюють успішні приклади інноваційної політики);
- Європейський інноваційний таблоїд (щорічно інформує про стан науки, техніки, інноваційну поведінку компаній і стан інноваційного середовища);
- дослідження конкретних аспектів інноваційної політики, включаючи відношення компаній до нововведень;
- діяльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР і інноваційної політики, в рамках якої надається інформація про можливості використання результатів робіт за проектами ЄС.

Згідно з рішеннями Ліссабонського Самміту, в ЄС розроблена система показників, які характеризують інноваційну діяльність (the European Innovation Scoreboard). Ці індикатори, як частина документації Європейської Комісії разом із показниками підприємництва (Enterprise Scoreboard), електронної служби інформації CORDIS та Звіту із конкурентоспроможності (European Competitiveness Report), об'єднують чотири групи показників, а саме: людські ресурси; генерація знань; передача і використання знань; фінанси для інновацій.

Відповідно до цієї системи показників із 2002 р. розраховується електронною службою CORDIS новий індикатор — загальний інноваційний індекс (Summary Innovation Index). Розрахунки показали, що він — найвищий у Фінляндії (0,72), Швеції (0,70) та Швейцарії. Аутсайдерами є Греція, Португалія, Іспанія з індексом, який складає 0,17.

За останні 10 років в країнах Євросоюзу зросло значення і регіонального науково-технічного та інноваційного співробітництва. Посилення регіональної компоненти в реалізації інноваційної політики в ЄС викликано, насамперед, обмеженістю урядових бюджетів в здійсненні економічної діяльності, а відтак — необхідністю налагодження контактів в інноваційній сфері з іноземними суб'єктами на субрегіональному рівні. Одночасно при вирішенні проблем інноваційного розвитку регіонів тісно взаємодіють центральний уряд і місцеві влади, які краще обізнані

з технічними, економічними і соціальними потребами регіонів. Можна констатувати, що на сьогодні в Євросоюзі реалізація єдиної інноваційної політики передбачає тісне переплетення трьох рівнів регіональної політики (політика, що реалізується самими регіонами, регіональна складова федеральної інноваційної політики і наднаціональна політика ЄС у сфері інновацій з чітко окресленою ієрархією функцій).

Це виражається в тому, що федеральний уряд відіграє домінуючу роль у сфері проведення фундаментальних досліджень та підготовці наукових кадрів, тоді як регіони концентруються на інтелектуалізації виробничих відносин, впровадженні інноваційних продуктів у промисловість та їх комерціалізації. Зокрема, такі регіони Великобританії, як Східний Мідленд, Уельс і Шотландія мають власну інноваційну стратегію і, разом з тим, активно беруть участь в інноваційних програмах Євросоюзу.

Більше того, інноваційна політика окремих країн ЄС стала невід'ємною частиною єдиної регіональної політики даного інтеграційного угруповання. І хоча національні уряди і надають перевагу уже розвинутим в технологічному плані регіонам, проте держава допомагає відсталим регіонам шляхом сприяння в розвитку інноваційної політики та інфраструктури.

Прерогативою ж наднаціональних структур ЄС залишається реалізація функції пом'якшення диспропорцій технологічного регіонального розвитку. Основну роль в даному процесі відіграють Мережі інноваційних регіонів і локальна мережа центрів з поширення інновацій. Дані інституційні утворення надають допомогу інноваційному бізнесу за наступними напрямками: трансфер технологій; комерціалізація результатів НДДКР; розвиток адаптаційних можливостей компаній до нових технологій; впровадження транснаціональних інноваційних ініціатив, поширення інформації про інноваційну політику Євросоюзу та ін.

Всі вищеперераховані заходи свідчать про активний процес формування спільного інноваційного простору в рамках розширеного Європейського Союзу. Більше того, згідно стратегії «Європейського дослідницького простору» до цього процесу можуть підключатися не лише нові члени ЄС, але й держави, які підписали Угоди про науково-технічне співробітництво з Євросоюзом, а саме Україна, Росія, Індія та ін.

Що стосується України, то вона має всі необхідні передумови для включення в загальноєвропейський інноваційний простір.

По-перше, в нашій державі є визнані у світі власні наукові школи та унікальні технології у сферах розроблення нових матеріалів, біології, радіоелектроніки, фізики низьких температур, електрозварювання, інформатики, телекомунікацій та зв'язку, воєнних технологій та ін., які здатні забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих світових стандартів.

По-друге, в Україні існує сильна генетична основа для динамічного розвитку найсучасніших напрямків фундаментальної та прикладної науки, закладена в різні історичні часи такими всесвітньо відомими вченими як І. Пулюй, А. Александров, М. Боголюбов (фізика), М. Кравчук, В. Глушков, М. Граве (математика та кібернетика), М. Туган-Барановський, С. Кузнець, П. Птуха (економіка), І. Сікорський, Ю. Кондратюк, О. Антонов, С. Корольов, М. Янгель, М. Духов, Є. Патон, Б. Патон (техніка), І. Мечников, О. Палладій, О. Богомолець, В. Філатов, М. Амосов, В. Вернадський (медицина і біологія) та ін.

По-третє, сучасний інноваційний потенціал України, який формувався упродовж другої половини ХХ ст. в період розгортання у світі науково-технічної революції, і на сьогодні характеризується відносно високими якісними показниками. Ще перебуваючи у складі єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР, частка нашої держави у світовому інженерно-науковому потенціалі становила майже 7%; її наукова діяльність здійснювалася у понад 1900 наукових установах та організаціях (де було зайнято майже 500 тис. наукових працівників, або 5,4% всього працездатного населення країни); наукові дослідження в галузях математики, фізики твердого тіла, фізикохімічних основ металургії, фізіології, клітинної інженерії відповідали світовим стандартам.

Оскільки частка експорту наукомістких галузей у структурі ВВП є одним із показників конкурентоспроможності економіки країни, то за ситуації, яка склалась у нас, можна стверджувати: рівень цього показника надзвичайно низький. Зміни в структурі експорту товарами та послугами свідчать про домінування тенденції його деіндустріалізації та прогресуючої втрати Україною, під впливом зовнішнього конкурентного середовища свого виробничого і науково-технічного потенціалу. Підтвердженням служить суттєве зменшення в експорті частки високотехнологічних товарів. Так, за нашими розрахунками згідно статистичних даних та товарних груп по ТН ЗЕД, цей показник у 2002 р. становив 4,5%. Відповідно,

високотехнологічні товари в загальному обсязі імпорту становлять 8,1%.

Незважаючи на значний підрив науково-технічного потенціалу України упродовж 1990-х рр. (що виражається у високому ступені фізичного та морального зношування основних фондів, зменшення кількості проектних та дослідницьких організацій, катастрофічного скорочення обсягів державного фінансування інноваційної сфери, різке падіння потреби у науковій продукції та ін.), нашій державі все ж таки вдалося зберегти ядро вітчизняного науково-технічного потенціалу. Останній, враховуючи «економіко-технологічну генетику нашої держави», здатен (за словами академіка Ю. Пахомова) зберегти «ефект фенікса» навіть в ситуації крайньої розрухи», технологічно відродити країну та створити передумови її інноваційного прориву.

Інтеграція України у європейський інноваційний простір крім максимально ефективного використання наявного інноваційного потенціалу передбачає і більш широкий розвиток міжнародної кооперації у сфері науки, освіти і інноваційної діяльності. Так, на сьогодні найтісніші зв'язки в науково-технічному та освітньому співробітництві України встановлено з США та СНД, з якими підписано понад тридцять міжурядових угод, що визначають засади такої співпраці. А що стосується ЄС, то на сьогодні така співпраця обмежується лише реалізацією ініціатив у сфері науково-технічного розвитку за програмами INTAS, TACIS, COPERNIKUS та деяких інших і характеризується низькими обсягами та недиверсифікованими формами.

Створення єдиного Європейського дослідницького простору дає можливість Україні активно включитися в європейські наукові співтовариства, а також прискорити формування національної інноваційної політики. В контексті сучасного формату багатостороннього співробітництва України з Європейським Союзом пріоритетними мають стати напрями співпраці у: сфері науки; освіти; інноваційної діяльності. Вони, з одного боку, є ключовими сферами розвитку сучасного суспільства, в них закладається рівноправне партнерство, а з другого — не вимагають обов'язкового членства нашої держави в даному інтеграційному угрупованні.

Інноваційна проблематика зумовлюється не тільки її науковою актуальністю, але й має особливе значення з огляду на перспективи відкриття нової освітньої магістерської програми в КНЕУ під назвою «Європейська економічна інтеграція». Дана

проблема займатиме одне з ключових місць в навчальній програмі.

Готуючи фахівців з питань євроінтеграції, ми повинні, вирішити два завдання: дати їм фундаментальну теоретичну підготовку, а також озброїти знаннями конкретних механізмів взаємодії окремих секторів національної економіки з інтегрованим європейським господарським комплексом.

Література

1. Benchmarking enterprise policy. European Commission. — 2003.
2. Economic growth with equity: which strategy for Ukraine World Bank. Washington, D.C. 2000. 62p.
3. European Commission SEC (2003) 1299 European competitiveness report 2003 Commission staff working document. Italy.
4. European Communities (2003) European innovation Scoreboard 2003, SEC (2003) 1255 Luxembourg.
5. European competitiveness report 2002 SEC (2002) 1299 Commission staff working document. Luxembourg.
6. Eurostat yearbook 2003. The statistical guide to Europe. Data 2001-2002. European Commission. Luxembourg, 2003.
7. The World Economic Forum Report 2000-2001. [http:// www.weforum.org](http://www.weforum.org)

І. С. Каленюк,

д-р екон. наук, професор КНЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Актуальною проблемою сучасної економічної теорії та практики виступає дослідження особливостей та динаміки процесу інтернаціоналізації, що знаходить прояв в різноманітних формах посилення зв'язків та взаємозалежності країн світу, набуває глобального характеру та стосується багатьох процесів та елементів суспільного життя.

Інтернаціоналізація — це об'єктивний процес, що полягає у виникненні та розвитку зв'язків між суб'єктами різних країн, зближенні та посиленні взаємозалежності національних господарств. Цей процес об'єднує структурні елементи і суб'єкти світового господарства в єдине ціле та знаходить свій прояв у